

آموزش گام به گام استفاده از لغتنامه‌های عربی

محمد هادی بیات

۱۳۷۱

سرشناسه	بیات، محمد هادی، ۱۳۷۳-
عنوان و نام پدیدآور	لغت‌شناسی کاربردی؛ آشنایی با لغت‌نامه‌های عربی و آموزش گام به گام استفاده از آنها/ محمد هادی بیات.
مشخصات نشر	قم؛ موسسه آموزش عالی حوزوی خاتم النبیین علیه السلام ، انتشارات، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری	قم؛ ۱۶۰ ص.؛ جدول؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۸۰۲۳-۴۴-۱
وضعیت فهرست	فیا
نویسی	
یادداشت	کتابنامه: ص. [۱۵۱] - ۱۵۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.
عنوان دیگر	آشنایی با لغت‌نامه‌های عربی و آموزش گام به گام استفاده از آنها.
موضوع	زبان عربی -- واژه‌نامه‌ها -- راهنمای آموزشی Arabic language -- Dictionaries -- Study and teaching
رده بندی کنگره	PJ۶۶۳۶
رده بندی دیویی	۴۹۲/۷۳
شماره کتابشناسی ملی	۹۸۰۱۷۴۲

www.ketab.ir

www.ketab.ir

کتاب: لغت‌شناسی کاربردی

نویسنده: محمد هادی بیات

طراح جلد: کمیل عباس زاهدی

نوشتار: سید سلمان طلوع هاشمی

صفحه‌آرا: سید علی میربمانی

ناشر: انتشارات موسسه آموزش عالی حوزوی خاتم النبیین ﷺ

نوبت چاپ و سال: اول/۱۴۰۳

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۸۰۲۳-۴۴-۱

آدرس: قم، خیابان صفائیه، کوچه ۳۷، پلاک ۲۱، انتشارات خاتم النبیین ﷺ

شماره تماس: ۰۹۱۲۸۵۲۰۸۶۶ / ۰۲۵-۳۷۱۲۱۴۰۹

سایت: www.nashrekhataam.com

۱۷۰/۳

فهرست

مقدمه ۱۳

- فصل اول؛ اهمیت آشنایی با لغت ۱۴
- فصل دوم؛ روش های افزایش دامنه لغات ذهنی ۱۴
- فصل سوم؛ آشنایی با کتب لغت برای مبتدیان ۱۴
- فصل چهارم؛ آشنایی با کتب لغت تخصصی ۱۴
- فصل پنجم؛ تقسیمات مهم فعل و اسم ۱۵
- فصل ششم؛ اوزان افعال ثلاثی مجرد ۱۵
- فصل هفتم؛ بررسی ماده «نصر» در لغتنامه های مختلف ۱۵
- فصل هشتم؛ آموزش جامع کار با فرهنگ لغت ۱۵
- فصل نهم؛ لغت پژوهی قرآنی و روایی ۱۵

فصل اول؛ اهمیت آشنایی با لغت ۱۷

- فارسی زدگی در فهم معنای لغات ۱۷
- وجود معانی متعدد برای یک واژه ۱۹
- وجود معانی متضاد برای یک واژه ۲۰

فصل دوم: روش های افزایش دایره لغات ذهنی

- ۲۱ روش اول: مطالعه کامل یک لغتنامه
۲۲ روش دوم: یادگیری زبان عربی با کتب عربی
۲۳ روش سوم: خواندن متون عربی
۲۴ روش چهارم: دیدن و شنیدن برنامه های عربی
۲۴ روش پنجم: کدگزاری

فصل سوم: آشنایی با کتب لغت برای مبتدیان

- ۲۶ الرائد
۲۸ لغات در تفسیر نمونه
۲۹ بیعت
۲۹ سُموم
۲۹ عبّرة
۳۰ لغتنامه تفسیری قرآن کریم

فصل چهارم: آشنایی با کتب لغت تخصصی

- ۳۴ العين
۳۶ مقایس اللغة
۳۶ تهذیب اللغة
۳۷ تاج اللغة و صحاح العربية
۳۷ الفروق فی اللغة
۳۸ مفردات الفاظ قرآن
۳۹ اساس البلاغة
۳۹ لسان العرب
۴۰ القاموس المحيط
۴۱ مجمع البحرين و مطلع النثرین
۴۱ تاج العروس من جواهر القاموس
۴۲ المصباح المنیر

۴۲	الطراز الاول
۴۳	التحقيق في كلمات القرآن الكريم
۴۴	معجم فقه لغة القرآن و سز بلاغته
۴۵	قاموس قرآن
۴۵	تفسير واژگان قرآن کریم
۴۶	فرهنگ معاصر عربی فارسی
۴۷	فرهنگ لغات و اصطلاحات معروف
۴۷	فرهنگ اصطلاحات روز
۴۸	فرهنگ لغت المعجم الضريح
۴۹	فرهنگ المحيط
۴۹	فرهنگ فرزبان
۵۰	نرم افزار قاموس النور
۵۱	تذکرات پایانی فصل
۵۱	المعجم الوسيط آری، المنجد نه ۱
۵۴	مهم ترین روش های لغت نویسی
۵۴	دسته بندی کتب لغت
۵۴	کتب لغت از نظر محتوا
۵۵	کتب لغت از نظر زبان
۵۶	فرهنگ اصطلاحات علوم
۵۷	معاجم صرفی (بررسی وزن ها)

فصل پنجم: تقسیمات مهم فعل و اسم

۶۰	تقسیمات فعل
۶۰	ثلاثی و رباعی
۶۱	سالم و ناسالم
۶۲	ماضی و مضارع
۶۳	لازم و متعدی
۶۴	معلوم و مجهول

۶۵	تقسیمات اسم
۶۵	ثلاثی، رباعی و خماسی
۶۶	مصدر و غیر مصدر
۶۶	جامد و مشتق
۶۷	مذکر و مؤنث
۶۷	مفرد، مثنی و جمع

فصل هشتم: اوزان افعال ثلاثی مجرد

۷۰	ابواب فعل ثلاثی مجرد صحیح و سالم
۷۱	ابواب فعل ثلاثی مجرد مضاعف
۷۱	ابواب فعل ثلاثی مجرد مهموز
۷۲	ابواب فعل ثلاثی مجرد مثال (معتل الفاء)
۷۲	مثال واوی: وَضَحْتُ
۷۳	مثال یائی: يَضْحَكُ
۷۳	ابواب فعل ثلاثی مجرد اجوف (معتل العین)
۷۳	اجوف واوی: تَوَسَّ
۷۳	اجوف یائی: سَبَّحَ
۷۳	نکته: معتل الفی نداریم
۷۴	ابواب فعل ثلاثی مجرد ناقص (معتل اللام)
۷۴	ناقص واوی: تَسْكُو
۷۴	ناقص یائی: ضَمْسَى
۷۴	ابواب فعل ثلاثی مجرد لفیف
۷۵	لفیف مقرون: سَضَوَى
۷۵	لفیف مفروق: وَضَحَيْسَ

فصل نهم: بررسی ماده «نصر» در لغتنامه‌های مختلف

۷۸	بررسی ماده «نصر» در العین
----	---------------------------

۷۹		بررسی ماده «نصر» در مقایس اللغة
۷۹		بررسی ماده «نصر» در معجم الفروق اللغوية
۸۰		بررسی ماده «نصر» در تهذیب اللغة
۸۲		بررسی ماده «نصر» در صحاح
۸۴		بررسی ماده «نصر» در القاموس المحيط
۸۵		بررسی ماده «نصر» در اساس البلاغة
۸۶		بررسی ماده «نصر» در لسان العرب
۸۷		بررسی ماده «نصر» در تاج العروس
۸۸		بررسی ماده «نصر» در مجمع البحرين
۸۹		بررسی ماده «نصر» در مصباح المنیر
۹۰		بررسی ماده «نصر» در المعجم الوسيط
۹۰		بررسی ماده «نصر» در المنجد
۹۱		بررسی ماده «نصر» در مفردات راجب
۹۲		بررسی ماده «نصر» در التحقيق
۹۵		بررسی ماده «نصر» در قاموس قرآن
۹۷		بررسی ماده «نصر» در تفسیر واژگان قرآن
۹۹		بررسی ماده «نصر» در لغات در تفسیر نمونه
۹۹		بررسی ماده «نصر» در لغتنامه تفسیری
۹۹		بررسی ماده «نصر» در فرهنگ معاصر عربی فارسی
۱۰۱		بررسی ماده «نصر» در الرائد
۱۰۲		بررسی ماده «یاری» در فرهنگ لغات واصطلاحات معروف
۱۰۲		بررسی ماده «یاری» در فرهنگ اصطلاحات روز
۱۰۳		بررسی ماده «یاری» در المعجم الصریح
۱۰۴		بررسی ماده «یاری» در فرهنگ المحيط
۱۰۵		بررسی ماده «یاری» در فرهنگ فرزنان

- آنچه در لغتنامه است..... ۱۰۸
- آموزش گام به گام استفاده از لغت نامه ۱۱۱
- مرحله اول: تسلط بر ترتیب حروف الفبا..... ۱۱۱
- مرحله دوم: یافتن حروف در لغتنامه ۱۱۲
- مرحله سوم: یافتن فعل و اسم در لغتنامه ۱۱۴
- مرحله چهارم: توجه به ترتیب بیان کلمات..... ۱۱۷
- مرحله پنجم: آشنایی با علائم اختصاری..... ۱۱۸
- بررسی چند نمونه ۱۲۰
- فعل ثلاثی مجرد صحیح و سالم ۱۲۰
- فعل ثلاثی مجرد مهموز ۱۲۶
- فعل ثلاثی مجرد مضاعف ۱۲۷
- فعل ثلاثی مجرد متعلل ۱۲۸
- فعل ثلاثی مزید ۱۳۲
- فعل رباعی مجرد و مزید ۱۳۴

- اول: آشنایی با گوهر معنایی و معانی حسی کلمات..... ۱۳۸
- توجه به معنای حسی واژه «تقوا»..... ۱۳۹
- توجه به معنای گوهری واژه «کفر»..... ۱۳۹
- دوم: بهره گیری از انواع سیاق در قرآن..... ۱۴۰
- اول: سیاق آیه ۱۴۱
- دوم: سیاق بخش ۱۴۲
- سوم: سیاق سوره..... ۱۴۳
- چهارم: سیاق قرآن..... ۱۴۴
- سوم: توجه به خانواده حدیث..... ۱۴۵

- چهارم: تفسیر کلمات به معنای عصر نزول قرآن و حضور معصومان ۱۴۶
- پنجم: پرهیز از معانی ارتکازی ۱۴۷
- ششم: توجه به فرهنگ روایی واژه‌ها ۱۴۹

مقدمه

«تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ فَإِنَّهَا كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي تَكَلَّمُ بِهِ خَلْقُهُ»^۱

از جمله گام‌های آغازین آشنایی با هر زبانی، فهم معنای کلمات آن زبان است و لغتنامه‌ها منابعی هستند که به جمع‌آوری واژگان یک زبان پرداخته‌اند. پس هر زبان‌آموزی با هدف رسیدن به هریک از مهارت‌های چهارگانه زبانی (شنیدن، گفتن، نوشتن و خواندن)، می‌بایست اولاً با کتب لغت گوناگون آشنا باشد تا بداند برای هر منظوری، به کدام یک از این کتاب‌ها می‌تواند مراجعه کند و ثانیاً راه و روش استفاده از این منابع را بلد باشد.

تاکنون کتب متعددی در این زمینه تألیف شده است^۲ اما نبود اثری کاربردی و در عین حال مختصر که دانش پژوه را با طیف گسترده کتب لغت مبتدی تا پیشرفته، یک‌زبانه، عربی به فارسی و بالعکس آشنا کرده و به صورت مرحله به مرحله، راه و روش استفاده از آن‌ها را آموزش دهد و دانش پژوه را با ظرائف آن‌ها آشنا کند، ما را به تولید دوره‌ای تحت عنوان «لغت‌شناسی کاربردی» (در حدود ۸ ساعت فیلم آموزشی) سوق داد.^۳ اثر حاضر، نتیجه مکتوب و کامل‌تر شده همان جلسات است که در قالبی وزین به دوستان اران آشنایی با زبان اسلام و قرآن، تقدیم می‌شود.

۱. الخصال، ابن بابویه، محمد بن علی (شیخ صدوق)، ج ۱، ص ۲۵۸.

۲. همچون کتاب‌های ارزشمند درآمدی بر دانش لغت آیت الله ربانی بیرجندی، درسنامه علم لغت استاد محمد حسن وکیلی و درآمدی بر لغت‌شناسی مرکز تدوین متون حوزه علمیه قم. کتاب‌هایی که اطلاعات خوبی در زمینه تاریخ لغت عربی، لغت‌دانان و لغتنامه‌ها و نیز معنایی بعضی از واژگان در اختیار دانش پژوهان قرار داده‌اند.

۳. برای شرکت در دوره مذکور، به کانال «صفر تا صد ادبیات عربی» در پیام رسان اپتا (به آدرس: @Arabi۱۰۰) مراجعه کنید.

این کتاب حاوی ۹ فصل، به شرح ذیل است:

• فصل اول: اهمیت آشنایی با لغت

در این فصل به ذکر سه مورد از مهم‌ترین دلایل آشنایی با مباحث لغوی پرداخته‌ایم که عبارتند از: فارسی‌زدگی در فهم معنای لغات؛ وجود معانی متعدد برای یک واژه و وجود معانی متضاد برای یک کلمه.

• فصل دوم: روش‌های افزایش دامنه لغات ذهنی

در این فصل به ارائه و توضیح پنج روش عملی به منظور افزایش دامنه لغات ذهنی پرداخته‌ایم که عبارتند از: مطالعه کامل یک لغتنامه؛ یادگیری زبان عربی با کتب آموزشی عربی؛ خواندن متون عربی؛ دیدن و شنیدن برنامه‌های عربی و کدگذاری.

• فصل سوم: آشنایی با کتب لغت برای مبتدیان

در این فصل به معرفی سه لغتنامه‌ای که بدون داشتن اطلاعات قبلی در زمینه قواعد عربی می‌توان از آنها استفاده نمود پرداخته‌ایم؛ این لغتنامه‌ها عبارتند از: الرائد، لغات در تفسیر نمونه و لغتنامه تفسیری.

• فصل چهارم: آشنایی با کتب لغت تخصصی

در این فصل به معرفی بیش از ۲۵ لغتنامه معتبر تک زبانه، عربی به فارسی و فارسی به عربی پرداخته‌ایم تا دانش پژوهان با توجه به اهداف زبانی خود، با لغتنامه‌های مناسب آشنا شوند. در تذکرات پایانی فصل نیز به موارد مهمی پرداخته‌ایم که عبارتند از: مقایسه دو لغتنامه بر طرفدار المعجم الوسیط و المنجد فی اللغة؛ مهم‌ترین روش‌های لغتنامه‌نویسی؛ دسته‌بندی کتب لغت؛ آشنایی با فرهنگ اصطلاحات علوم و آشنایی با معاجم صرفی.

• فصل پنجم: تقسیمات مهم فعل و اسم

در این فصل شش تقسیم مهم فعل و اسم را عنوان کرده‌ایم تا دانش پژوهان پیش از ورود به متن لغتنامه‌ها با برخی از اصطلاحات صرفی موجود در این کتب آشنا شوند و به فهم دقیق‌تری دست یابند. اصطلاحاتی همچون: ثلاثی، رباعی، خماسی، مجرد، مزید، سالم، ناسالم، ماضی، مضارع، لازم، متعدی، معلوم، مجهول، مصدر، غیرمصدر، جامد، مشتق، مذکر، مؤنث، مفرد، مثنی و جمع.

• فصل ششم: اوزان افعال ثلاثی مجرد

در این فصل به بررسی اوزان افعال ثلاثی مجرد پرداخته‌ایم که استعمال زیادی در لغت عرب دارند و آشنایی با این اوزان می‌تواند بعضی از مراجعات غیرضروری به لغتنامه‌ها را کاهش دهد.

• فصل هفتم: بررسی ماده «نصر» در لغتنامه‌های مختلف

در این فصل ماده نصر را در لغتنامه‌هایی که در فصل چهارم معرفی کردیم، بررسی کرده و از این طریق دانش پژوهان به صورت کاملاً عملی با تفاوت این کتب آشنا می‌شوند.

• فصل هشتم: آموزش جامع کار با فرهنگ لغت

در این فصل که یکی از مهم‌ترین فصول کتاب است، روش مراجعه و استفاده از لغتنامه‌های زبان عربی را با محوریت کتاب ارزشمند المعجم الوسیط، در قالب پنج مرحله آموزش داده و به بررسی هجده ماده مختلف پرداخته‌ایم. مراحل پنج‌گانه مذکور عبارتند از: تسلط بر ترتیب حروف الفبا، یافتن حروف در لغتنامه، یافتن فعل و اسم در لغتنامه، توجه به ترتیب بیان کلمات و آشنایی با علائم اختصاری.

• فصل نهم: لغت پژوهی قرآنی و روایی

در آخرین فصل کتاب ضمن بررسی نمونه‌های عینی، به توضیح اقدامات لازم جهت لغت‌پژوهی قرآنی و روایی پرداخته‌ایم. این اقدامات عبارتند از: آشنایی با گوهر معنایی و معانی حسی

کلمات، بهره‌گیری از انواع سیاق (سیاق آیه، بخش، سوره و کل قرآن) در واژه‌شناسی قرآنی، توجه به خانواده حدیث، تفسیر کلمات به معنای عصر نزول قرآن و صدور احادیث، پرهیز از معانی ارتکازی و توجه به فرهنگ روایی واژه‌ها.

در پایان، از همه عزیزانی که در پدید آمدن این اثر مرایاری دادند، علی‌الخصوص پدر و مادر بزرگوام که همواره مشوق و پشتیبان معنوی این جانب بوده‌اند، کمال تشکر و قدردانی را داشته و از خداوند متعال طول عمر با برکت ایشان را خواستارم.

بی‌شک این اثر - همچون سایر آثار بشری - خالی از عیب و نقص نیست؛ فلذا پیشاپیش از عزیزانی که با تأسی به فرمایش رئیس مکتبمان، امام جعفر صادق علیه السلام، «أَحَبُّ إِخْوَانِي إِلَيَّ مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ عُيُوبِي»^۱، معایب و نواقص این نوشتار را به اینجانب هدیه می‌کنند، بسیار سپاسگزارم.^۲ امیدوارم که این تلاش ناچیز، مورد رضایت امام حئی و حاضر حضرت حجت ابن الحسن العسکری (ارواحنا فداء) قرار گرفته و برای طالبان علوم اسلامی مفید واقع شود.

محمد هادی بیات

مشهد مقدس

بهار ۱۴۰۳

۱. الکافی، کلینی، محمد بن یعقوب، ج ۲، ص ۶۳۹.

۲. راه ارتباطی از طریق پیام رسان ایتا: @HadiBayat1415